

Izgnanci iz Selške doline

(I. del)

Zbrala in uredila Katja Mohorič Bonča

Foto: arhiv Jožeta Dolenca

Aprila 1941, ko je nacistični in fašistični okupator napadel takratno državo Jugoslavijo, si verjetno nihče ni predstavljal, koliko gorja bo prinesla druga svetovna vojna. Sedaj lahko rečem, da je ta vojna bolj ali manj prizadela skoraj vsako družino. Žrtev vojne je bilo res ogromno in med velike civilne žrtve vojne štejemo tudi izgnance. Če v tem trenutku odmislimo škodo, ki jo je vojna prizadejala slovenskemu gospodarstvu, zdravstvu, šolstvu, kulturi ..., in se spomnimo samo na gorje, ki ga je vojna prizadela slovenskim izgancem, je to strašljiv spomin. Te žrtve niso bile deležne ustrezne zdravstvene in materialne pomoči, ostali so brez socialnega in pokojninskega varstva, izostala je možnost šolanja in odraščanje mladostnikov je bilo v takem okolju vse prej kot zdravo in spodbudno.

Okupatorji so iz okupiranih slovenskih ozemelj v letih 1941 - 1945 izgnali 63.000 ljudi. Največ, 43.000 ljudi, je bilo izgnanih v Nemčijo, 10.000 na Hrvaško, 7.500 v Srbijo, okoli 17.000 ljudi pa je pred izgonom pobegnilo v Ljubljansko pokrajino in drugam. Tudi iz Selške doline je bilo po podatkih, ki jih hrani Muzej Železniki, 80 ljudi izgnanih v Nemčijo, nekaj pa v Srbijo (29) in Italijo (6).

Preživeli izgnanci so se po koncu vojne vrnili v izpraznjene in opustošene domove, kjer so si na novo morali osmisliti in organizirati življenje.

9. junija 1991 se je na gradu Rajhenburg v Brešanici pri Krškem, ki je bilo leta 1941 eno največjih zbirnih taborišč za izgnance, zbralo na zborovanju nekdanjih izgnancev okoli 8.000 slovenskih izgnancev in ustanovili so Društvo izgnancev Slovenije 1941 - 1945. Po Sloveniji pa deluje še 83 krajevnih organizacij Društva izgnancev Slovenije, kamor so vključeni slovenski izgnanci, prisilni delavci in begunci. Področje Selške doline pokriva Društvo izgnancev Škofja Loka.

Da v poimenovanju civilnih žrtev vojne zasledimo več izrazov, sem spoznala v trenutku, ko sem se malo bolj poglobila v to problematiko. Obstaja kup poimenovanj, ki se nanašajo na različne civilne žrtve vojne, obenem pa si tudi različni avtorji člankov in publikacij na to temo niso enotni.

V publikaciji Izgnanci, ki je izšla pri Društvu izgnancev Slovenije leta 1993, zasledimo poimenovanja izgnanci za vse ljudi, ki jih je nemški okupator v letih od 1941 do 1945 nasilno odstranil s njihovega doma in s slovenske zemlje. Namen izгона je bila germanizacija izpraznjene zemlje. Vzroki za izgon so se razlikovali od pokrajine do pokrajine, skupno vsem izgnanim ljudem pa je bilo, da so bili odtrgani od doma in domovine. Dr. Tone Ferenc tako govori o izgonu prvega vala iz Spodnje Štajerske in Gorenjske, o izgonu drugega vala iz Spodnje Štajerske, o izgonu tretjega vala prebivalcev Posavja in Obsotelja, o izgonu "sposobnih za ponemčenje", o izgonu koroških Slovencev in o izgonu sorodnikov partizanov in ubitih talcev.

Tudi prof. Ivica Žnidaršič, verjetno najbolj zaslužna za to, da se je to poglavje slovenske zgodovine začelo pregledovati, uporablja izraz izgnanci za vse ljudi, ki so bili izgnani od doma.

Ludvik Jagodic in Janko Berčič pa v svoji kategorizaciji civilnih žrtev, objavljeni v Loških razgledih leta 1969, po načinu preganjanja ločita naslednje civilne žrtve vojne: izseljenci, interniranci, pregnanci, zaporniki, vojni ujetniki NOB in ujetniki iz bivše jugoslovanske vojske.

Pod izrazom izgnanci, ki ga uporabljamo v tem prispevku, najdemo Jagodic-Berčičevi kategoriji izseljencev in pregnancev. Izraz izseljenci uporabljata za prve žrtve nacistično-fašističnega nasilja. Nemci so z izseljevanjem začeli konec pomladi 1941. Izselili so predvsem izobražence, učitelje, duhovščino, zdravnike ..., skratka vse tiste, v katerih je okupator videl stebre slovenstva. Pregnanci pa so po njuni kategorizaciji žrtve, ki jih je okupator pregnal od doma in jih odpeljal na prisilno delo. Povod za izgon mu je dalo sodelovanje z OF.

V pričujočem besedilu sem uporabila terminologijo, kot jo uporabljata in zagovarjata dr. Tone Ferenc in Ivica Žnidaršič.

Vojne razmere, na prvi pogled podobno stanje za vse udeležene, pa vendar srečamo tako različne osebne zgodbe! V prvem delu prispevka o izgancih iz Selške doline bomo spoznali osebne pripovedi ne-

katerih izgnancev, ki so bili v letih od 1941 do 1945 primorani zapustiti svoje domove in se podati v neznan. V drugem delu, ki bo objavljen v naslednji številki Železnih niti, bo sledilo še nekaj osebnih zgodb in seznam izgnancev iz Selške doline.

Jernej Gortnar

Izseljeni v Srbijo, zatem premeščeni v Ribnico

Ko so nas odpeljali v izgnanstvo, sem imel 5 let, sestra Jelka 7 let, druga sestra Mici 6 let, bratec Joža je bil star nekaj več kot leto dni, bratranec Janez pa 6 let. V izgnanstvu sta se rodila še dva bratca, leta 1941 France in leta 1943 v Ribnici Tone. Na vso stvar sem gledal bolj z otroškimi očmi, spominjam pa se naslednjega.

Mislim, da smo bili eden prvih transportov, namenjen je bil v Srbijo. Spominjam se, da so Nemci 15. 6. 1941 prišli po ata. Odpeljali so ga v Ljubljano, v Šentvid, v škofove zavode. Nismo vedeli zakaj. Verjetno je bilo to povezano z njegovo službo. Bil je pismonoša in mežnar, stanovali smo v mežnariji na Plac. Mežnarjevi so takrat prali prte, čistili cerkev, urejali rože ... Istega dne so namreč odpeljali tudi župnika Valentina Bertoncija. Računali smo, da bodo ata izpustili, tako kot so nekatere druge. Vedeli smo, da ni ničesar zakrivil. Vendar ga niso izpustili, še več, po štirinajstih dneh, 2. 7. 1941, so prišli še po nas. S seboj smo vzeli le najnujnejše. S tovornjakom so nas s Placa odpeljali v Šentvid. Tam smo se dobili z atom, ki nam je povedal, da nas bodo izselili v Srbijo. Po slabem tednu bivanja v Šentvidu so nas 7. 7. 1941 z vlakom v živinskih vagonih odpeljali v Srbijo. Dolgo smo se vozili. Vsake toliko časa se je vlak ustavil in stali smo tudi več ur.

Po nekaj dneh smo prišli v Krnjevo pri Velikem Orašju. Na železniški postaji so čakali domačini, da nas odpeljejo na svoje domove. Vsak je imel določeno, koga naj odpelje. Po nas je prišel nekdo z vozom,

z vpreženim volom. Peljal nas je na svojo kmetijo. "Bašta" so rekli temu, kjer je bila ograjena kmetija, notri je bila hiša, kozolec, malo stran je bila svinjska kuhinja in lopa in to je bilo naše bivališče za znano kako dolgo. Soba je bila velika mogoče 6-krat 6 metrov, z oknom, vrati, brez vode, brez ogrevanja in brez poda. Na tleh je bila stlačena ilovica. Ata je prosil za nekaj desk in malo orodja in je v enem kotu približno pol metra nad tlemi naredil pograd (2-krat 3 metre), kjer smo spali otroci, Jelka, Mici, Janez in jaz. Joža, dojenček, pa je spal v nekem zabojju s slamo. Neki domačin je prinesel zelo razmajano staro posteljo, kjer sta spala ata in mama. Prostor je bil brez ogrevanja in od nekod so prinesli pečko, tak majhen gašperček, ki je služil za ogrevanje sobe, kuhanje, gretje vode. Spominjam se, da sta Jelka in Mici po kosilu pomivali, in če jima je voda pljusnila čez, smo imeli po tleh vse blatno, saj ilovica nerada vpija vodo.

Kolikor se spomnim kot otrok, se meni ni zdelo nič hudega. Stanovali smo pri kmetih. Radi so videli, da smo pomagali. Ata je bil izučen krojač in je kaj tudi zašil. Na kmetiji je lahko opravljal težja dela, mi otroci pa smo delali v sadovnjaku, pobirali krompir, okopavali vinograd. Tako da so nas kar radi imeli. Sadja je bilo ogromno. Imeli so slive, hruške. Lačni nismo bili. Spominjam se njihovega koruznega kruha. Bil je kot ena bolj trda polenta.

Vsake toliko časa so nas Nemci prišli preverjat na kmetijo. Gospodarju so ukazali, da mora posekati velika drevesa, kajti tam se lahko skrivajo njim sovražni ljudje. Res sta gospodar in njegov sin posekala ta drevesa, vendar je neko drevo oplazilo gospodarja, da je umrl. Spominjam se pogreba in množice ljudi. Po veliki žalosti je sledila ogromna pojedina.

Tudi ata se je moral javljati na občini Veliko Orašje. Potem je nekako izvedel, da lahko vložiš prošnjo in te mogoče premestijo kam drugam. Dobil je odgovor, da lahko v Slovenijo, če ima tam koga poznanega, vendar ne domov. Oče je dobil zveze v Ribnici, kjer je stanovala družina Mohorič, po domače Bravčkovci iz Železnikov. V Ribnici na občini je bil zaposlen njihov sin. Spomnim se, da sva šla z očetom peš

iz Krnjeva na občino v Veliko Orašje vložiti prošnjo, ko sva srečala nekega Srba, četnika. Imel je brado, kučmo in nož za pasom. Oče mu je razložil, da sva izseljenca iz Slovenije. Nakar mu je tisti četnik odvrnil, da še dobro, da sva Slovenca, če bi bila Hrvat, pa ne bi šla naprej. Ko sta prišla na občino vložiti prošnjo za premestitev, je bilo tam veliko ljudi. Vsi so se podpisovali s križci in prstnimi odtisi, oče pa je potegnil iz žepa nalivnik in se podpisal. Slišal sem nekoga zadaj, ki je dejal: "Bogami visoka kultura."

Blizu nas, ne vem pa, v katerem kraju, so bili Ferjanovi, ata Florjan in mama Mici ter sin Cveto. Spominjam se jih zato, ker so enkrat prišli k nam. Decembra 1941 je bil rojen naš France, januarja 1942 pa smo imeli krst. Franceta je prišel krstiti neki slovenski župnik, čigar imena se ne spomnim, ata ga je spoznal v Orašju. Za botra je bil Florjan Tavčar. Izgleda, da so starši vedeli, kje je nastanjen kdo od poznanih.

Konec marca 1942 smo dobili dovoljenje za preselitev v Ribnico na Dolenjskem. Ta del ozemlja je spadal pod italijansko okupacijo, vendar to ni bila ovira. Stanovali smo pri Mohoričevih. Dobili smo stanovanje v mežnariji. Da bi kaj zaslužil za preživetje, je oče hodil pomagat nekemu krojaču.

Oktober 1942 so Italijani na tem območju izvedli racijo in tudi mojega očeta so zaprli v grad v Ribnici in takoj naslednji dan so jih transportirali v taborišče Gonars v Italiji, nakar je bil premeščen v kraj Renicci. Do junija 1943, ko se je oče vrnil nazaj, smo bili v Ribnici sami z mamo. To pa je bilo težko obdobje, se spomnim. Velikokrat ni bilo nič za jesti. Mami je bilo zelo hudo. Pogosto sem zjutraj z veliko košaro in kanglo odšel od doma po vaseh Goriča vas, Nemška vas, Hrvača ..., okoli Ribnice proti Kočevju. Nekateri so me poznali, drugi pa ne. Kot otrok sem se ljudem smilil in so mi dajali sadje, kruh, mleko, kar koli so pač imeli. Vrnil sem se zvečer s polno kanglo mleka in polno košaro hrane. V košari sem imel koruzni kruh, črni kruh, beli kruh ... Vse vrste. Tisto smo potem imeli za cel teden. Poznal sem tudi nekega kmeta, ki sem mu hodil pomagat, in z njegovimi otroki (mojimi sošolci) smo hodili past krave. Včasih smo na paši spekli krompir.

Leta 1943, malo pred kapitulacijo Italije, je ata iz italijanskega zapora prišel nazaj v Ribnico. Do 1945. leta smo bili skupaj v Ribnici.

V Ribnici sem obiskoval osnovno šolo. Začel sem hoditi v prvi razred. Ko so enkrat bombardirali Ribnico, sem ravno šel v šolo. Ustrašil sem se in skočil v neko hišo ter se skrtil pod stopnice. Oče me je po dolgem iskanju le našel, še vedno sem bil skrit pod stopnicami. V Ribnici so veliko bombardirali.

Italijanski vojaki v Ribnici so vsako jutro prikorkali iz kasarne in dvignili zastavo, zvečer pa jih spustili. Zraven je igrala godba na pihala. Zelo slovesno so vse skupaj izvedli. Ko je Italija kapitulirala, so vsa glasbila ležala na tleh. Otroci smo instrumente pobrali in jih skrili na kozolec. Po nekaj dneh so prišli partizani in nam pobrali vsa glasbila. Seveda so jih tudi oni z veseljem igrali.

Spominjam se tudi, koliko hrane so italijanski vojaki pustili v Ribnici. Konzerve s hrano so ležale povsod, mi smo seveda to pobrali. Neko noč sta prišla partizana kurirja iz Železnikov, Mihov Marjan in Šterbencov Viki. Oče jima je dal poln nahrbtnik te hrane.

Ko se je bližal konec vojne, so vojaki Ribnico izpraznili. Prav prazno je bilo. To je bilo že konec aprila ali v začetku maja. Nihče nam ni ničesar rekel, toda oče je sklenil, da bomo tudi mi peš odšli proti Ljubljani. Prenočili smo v Velikih Laščah, pa naslednji dan spet peš naprej. Ustavili smo se v Ljubljani, kjer smo imeli sorodnike. Spominjam se, da smo bili v Ljubljani 9. maja 1945, ko je bila osvobodjena Ljubljana. Za Bežigradom so stanovali Prevčevi, teta Štefanka, sestra moje mame, z možem in dvema sinovoma, kjer smo dobili začasno zatočišče. Kak teden smo ostali v Ljubljani, da so se stvari malo umirile, nato pa smo nadaljevali pot proti Železnikom. Domov smo prišli 15. maja 1945 proti večeru.

Ko smo prišli domov, je bilo vse požgano. Nekaj časa smo stanovali pri Grogovih na Racovniku, kjer je bila doma mama Franca. V štirinajstih dneh so izpraznili prostore kaplanije (stavba sedanjega Antonovega vrtca), kjer so stanovali Oseničevi in je bil odbor OF. Mi smo dobili stanovanje v spodnjem

nadstropju kaplanije, zgoraj pa župnik Valentin Bertoncelj. Oče je kmalu po prihodu v Železnike ponovno začel delati kot pismonoša in mežnar.

V Srbiji meni kot otroku niti ni bilo tako grozno. Hrano smo imeli, lačni nismo bili. V Ribnici je bilo težje. Če pomislim, je staršem moralo biti še bolj grozno. Imeli so veliko družino in otroku, ko te je prosil za kruh, je zelo težko reči, da kruha ni. Ni bilo lahko, posebno za starše ne.

Po pripovedovanju Jerneja Gortnarja zapisala Katja Mohorič Bonča.

Vinko Markelj

V izgnanstvo

Bil je čisto običajen delovni dan, ponedeljek, 25. januar 1943. Vsi smo bili doma. Vsak pri svojem delu. Okrog pol enajstih so se kar naenkrat v naši hiši znašli nemški vojaki s puškami. Ni nam bilo jasno, kaj se dogaja. Nihče ni smel iz hiše. Nekako so nam dopovedali, da nas bodo odpeljali. Priganjali so nas, naj se hitro pripravimo. Imeli smo bore malo časa. V naglici in prestrašeni nismo niti vedeli, kaj naj vzamemo s seboj. Vsak je nekaj stlačil v košaro in že smo morali iti. Imeli smo velikega psa Sultana. Tudi on je začutil, da se dogaja nekaj hudega. Ves čas je lajal in žalostno tulil. Od vsega tega dogajanja, ko so nas tako kruto odgnali in ko nikogar od domačih ni več videl, je čisto ponorel. Nihče se mu ni upal približati. Nemški žandar ga je nato ustrelil.

Odpeljali so nas v prosvetni dom. Tam je bilo že veliko družin iz Železnikov in okoliških vasi, katerih sinovi so šli v partizane namesto v nemško vojsko, za kar so dobili pozive. Med temi fanti je bil tudi moj brat Jože. Vsa družina, mama in oče sta imela 47 let, Minka 19 let, Anica 18 let, Francka 13 let in jaz 16 let, smo morali zaradi tega v izgnanstvo. V prosvetnem domu smo bili nekako do 16. ure, nato so nas odpeljali v Medvode v grad Goričane. Nagnali so nas

v veliko stavbo, kjer smo ostali pet dni. Tukaj se nas je nabralo zelo veliko, samo Gorenjci. Razmere so bile grozne. Ležali smo na pernicah, ki so bile kar na tleh. Bili smo tako natrpani, da se nisi mogel niti obrniti. Hrana, ki smo jo dobili, je bila slaba. Sicer smo bili pa vsi tako žalostni in potrti, da še lakote nismo čutili. Nihče ni smel ven. Tudi obiskati nas sorodniki in znanci niso smeli. Povsod so bili vojak in nas stražili. Nismo smeli iz enega nadstropja v drugega. Čez dan so nas spustili za eno uro na dvorišče, seveda tudi pod stražo. Sestre in jaz smo bili še mladi in smo vse to lažje prenašali. Sedaj, po tolikem času pa si predstavljam, kako hudo je bilo to izgnanstvo z domačije za mamo in ata, ko sta vsa leta s tako skrbjo in zagnanostjo vodila kmetijo in skrbela, da je bil vsak košček zemlje obdelan, da je bil hlev poln živine, saj se je kar številna družina s tem preživljala. Morali smo pustiti živino, prašiče, kokoši in ves pridelek preteklega leta, za katerega smo vse poletje trdo delali. Za vse, ki smo bili tukaj, pa je bilo najhujše, da sploh nismo vedeli, kam nas bodo odpeljali, in ali bomo sploh še kdaj prišli nazaj domov.

30. januarja popoldne smo morali spraviti vse skupaj in se pripraviti za odhod. Z avtomobili so nas odpeljali na železniško postajo v Medvode in nas nagnali na vlak. Na postaji je bilo veliko ljudi, ki so se hoteli posloviti od nas vseh. Do nas jih niso pustili. Ura je bila že skoraj osem zvečer, ko je vlak počasi odpeljal. Ko smo se peljali mimo postaje v Škofji Loki, smo tudi tam videli veliko ljudi, ki so žalostni opazovali, kaj se dogaja. Nihče ni smel do nas. Še okna nismo smeli odpreti. Povsod so bili stražarji.

Vozili smo se vso noč. Počasi smo od utrujenosti in vsega hudega zaspali. Enkrat dopoldne se je vlak ustavil ne neki večji postaji. Pisalo je Rosenheim. Tukaj so nas premestili na drug vlak. Odpeljali smo se naprej. Ustavili smo se nekako ob 14. uri na manjši postaji Feilnbach. Tam smo morali izstopiti. Po četrtni uri pešačenja smo prispeli do lagerja, kjer smo prebili večino časa našega pregnanstva. To je bilo večje poslopje s 50 sobami, ki je prej služilo kot letovišče. Porazdelili so nas po sobah.

Feilnbach – taborišče, v katerem so bile družine izgnancev iz Železnikov. Foto: arhiv Muzeja Železniki

Vsi Železnikarji smo ostali skupaj le nekaj časa. Po parih dneh so že dobili vsak svojo zadolžitev. Mama so pospravljali v lagerju, pomagala jim je tudi sestra Francka. Ata so hodili delat v tovarno Priler, kjer so delali vse za vojsko. Anica in Minka sta hodili delat v hotel Dim. Mene in še nekaj mladih fantov so vozili popravljat porušeno železniško progo. Tam so nas stražili oboroženi vojaki.

V lagerju je obstajal poseben režim. Vse je imel pod komando Lagerführer Rosman. Bil je mrk in surov človek. Zjutraj je odmevalo po lagerju: "Tagwache auf!" Morali smo vstati in oditi na delo. Še prej smo dobili kavo ali čaj ter malo kruha. Veliko premalo, da bi napolnili naše vedno lačne želodce. Opoldne je bila po navadi juha s krompirjem in zeljem ali kolerabo. Nekaj časa tega sploh nismo mogli jesti, a smo se morali tudi na to navaditi. Iz lagerja smo smeli le s privoljenjem Rosmana.

Tukaj smo ostali do začetka aprila. Nato so nas odpeljali v drug lager v Eksbergu. Takoj smo dobili razne zadolžitve. Mama in Francka sta pospravljali v lagerju, ata je delal v tovarni. Moji dve starejši sestri sta bili v vojaški kuhinji v Mettenheimu. Režim je bil podoben kot v prejšnjem lagerju.

Po petih mesecih smo se vrnil nazaj v Feilnbach. V lagerju je bilo zelo zanemarjeno. V posteljah je bilo veliko stenic. Imeli smo veliko dela, da smo vse to očistili. Hitro so nas poslali na delo. Jaz sem delal v mizarski delavnici. Sedaj se je tudi Francka vozila

Sestri Anica in Minka. Foto: arhiv Vinka Marklja

Sestra Francka je ves čas izgnanstva pisala dnevnik.
Foto: Igor Mohorič Bonča

na delo v Libling. Delali smo ves dan. Blížnji smo hodili opoldne na kosilo v lager, bolj oddaljeni so nekaj malega dobili na delovnem mestu. V tovarni, kjer je delala Francka, so delale tudi Nemke. Te so dobivale drugačno hrano kot tiste iz lagerja. Nam so včasih sorodniki poslali paket s hrano, tako da so mama včasih sami kaj skuhal. To je bil pravi priboljšek. Kuhati smo smeli v kletnih prostorih, kjer je bila tudi pralnica. Pakete, ki smo jih dobili, so odprli in pregledali. Večkrat je iz paketa tudi kaj zmanjkalo.

Pošto so cenzurirali, tako da nam sorodniki o razmerah doma niso mogli nič pisati. Kaj se dogaja, so nam povedli obiski, ki so prišli. Vse obiske, ki pa jih je bilo zelo malo, smo morali prijaviti Lagerführerju.

Nekaj jih je iz lagerja tudi pobegnilo. Ko je Lagerführer ugotovil, nas je sklical skupaj, vpil na nas in nam grozil. Nekateri so srečno prišli domov. Nekaj pa so jih prijeli že na vlaku in jih pripeljali nazaj. Seveda je sledila kazen. Tri mesece so prebili v zaporu.

Vojna se je počasi približevala koncu. Zavezniški vojaki so bili vse bližje. V našem lagerju so izgnance začeli spuščati domov. Vsak dan jih je nekaj odšlo. Ostali smo hodili še na delo. Komaj smo čakali, kdaj bomo prišli na vrsto. Naša edina misel je bila: do-

Stran iz Franckinega dnevnika.
Foto: Igor Mohorič Bonča

mov, domov! Končno smo dočakali.

Iz lagerja smo odšli 27. aprila 1945 ob 14. uri. Bili smo zelo veseli. Seveda nismo vedeli, kako naporena pot nas čaka. Vozili smo se malo, ker je bilo vse porušeno. Veliko smo prehodili peš. Prvo noč smo prespali kar v gozdu. Misel, da gremo domov, nam je pomagala, da smo vzdržali. Drugo noč smo presedeli kar ob cesti, potem pa zopet pot pod noge. Tretjo noč smo prebili v cerkvi. Od dolge poti smo bili že zelo utrujeni. Vse, kar smo nosili s seboj, nam je bilo odveč. Ker smo že tako dolgo hodili in bili čisto izčrpani, smo vse borše zmetali kar v reko. Končno smo se četrto noč z vlakom pripeljali na Jesenice. Tam so nas pričakali domačini in nas odpeljali k sebi domov. Pri njih smo prespali. Drugi dan smo nadaljevali pot proti domu. Zvečer smo prišli v Škofjo Loko, kjer smo prenočili. Drugi dan smo šli na Lušo k sorodnikom, kjer smo ostali en teden.

V ponedeljek, 7. maja 1945, ob 13. uri smo prišli zopet domov na Škovine. Bili smo presrečni, da smo spet doma.

V naši hiši je bila med vojno družina iz Dražgoš. Ker se niso mogli takoj vrniti v Dražgoše, so nekaj časa živeli pri nas. Ker je bila pomlad, smo takoj za-

čeli z delom na polju. Nabaviti smo morali živino. Vse je bilo treba začeti znova. Ta čas, da smo si malo opomogli, so nam pomagali sorodniki, predvsem Mlinarjevi iz Luše.

Očetu, ki je preživel kot vojak že prvo svetovno vojno, je to izgnanstvo načelo zdravje, ki mu je najprej onemogočalo delo na kmetiji in se vse skozi

slabšalo, tako da je razmeroma mlad, star šele 57 let moral umreti. Meni pa je, čeprav so minila že desetletja, ta vojna pustila grenak spomin na leta, ki smo jih bili primorani preživeti v izgnanstvu.

Poleg naše družine so v izgnanstvo 25. 1. 1943 odpeljali še naslednje družine iz Železnikov. Ata Luka je 28. 1. 1943 zapisal naslednje:

Dne 25. prosinca na ponedeljek popoldne smo se odpeljali iz Železnikov okrog ½ 4 ure popoldne v Goričane sledeče družine in posamezniki:

1. Rodbina Markelj, 6 članov, iz Škovin, kakor sledi:
Markelj Luka, 47 let
Ana, žena, 47 let
Marija, 19 let
Anica 18 let
Vinko, 16 let
Francka, 13 let	4. Kavčič Janez, oče, 51 let
Polona, žena, 57 let
Marica, hči, 17 let
Marjan, sin, 12 let
2. Rodbina Gortnar, 6 članov:
Gortnar Peter, 56 let
Francka, žena, 55 let
Francka, hči, 19 let
Vida, hči, 14 let
Jelka, hči, 13 let
Peter, sin, 5 let	5. Oblak France, oče, 73 let
Polona, žena, 58 let
Mila, hči, 16 let
Janko, sin, 11 let
3. Rodbina Potočnik (Vesevcovi), 4 člani:
Jože Potočnik, oče, 57 let
Tončka, žena, 53 let
Stanko, sin, 15 let
Tončka, hči, 9 let	6. Rodbina Šmid, 2 člana
Marija Šmid, mati, 45 let
Hela, hči, 12 let
	7. Bertoncelj Mara, 22 let
Metod, njen sinček, 6 mesecev star
	8. Od Polonovcove družine:
Lina Bertoncelj, hči, 29 let
	9. Zastopnica Poverbne družine, v bolnem stanju se nahajajoča
22-letna Faigel Ana
	10. Karol Dolenc,
gostilničar iz Njiv, star 63 let

Po pripovedovanju Vinka Marklja in zapisih iz dnevnika Francke Debeljak (rojene Markelj) zapisala Jožica Markelj.

Po pismih Karola Dolenca iz lagerja

Izhodiščno izseljensko taborišče je bilo v Medvodah, kamor so jih selili v sredini januarja 1943; prva dopisnica nosi datum 27. januar 1943. Tam so bili le nekaj dni, od tam so jih poslali naprej v Feilnbach na južnem (Gornjem) Bavarskem, kjer so jih nastanili, kot piše stari ata Karol, v lepi hiši, ki je bila prej penzion. Zaenkrat se jim torej ni obetalo nič hudega. Naložili so mu dolžnost nekakšnega "taboriščnega redarja" (Lagerordner), v lagerjih na Bavarskem pa so ga zadolžili kot tolmača, ker je nemščino tekoče obvladal. To mi je še letos (pozimi 2007) potrdila neka gospa Urankarjeva izpod Limbarske gore, ki se njega in tudi mnogih drugih Železnikarjev še vedno dobro in z veseljem spominja.

Kot zanimivost naj navedem, da so bile dopisnice že predtiskane (tudi med prvo svetovno vojno so na dopisnice natisnili besedilo: Zdrav sem in dobro se mi godi; vojaki so se največkrat smeli le podpisati!); besedilo je bilo različno, n. pr.: "Führer pozna samo boj, delo in skrb. Mi mu želimo odvzeti tisti del, ki smo mu ga odvzeti sposobni," dalje: "Primate tatu premoga! Pokvarite mu veselje in varčujte s premogom, tokom in plinom," ali: "Primate tatu premoga! Krade plin, luč, elektriko in premog. Ne trpite tega!" in spet na drugih: "Meč in plug," ali: "Po letalskih napadih se vzdržite privatnih telefonskih pogovorov." Druge so bile tudi prazne.

Njihov naslov je bil Umsiedlerlager (Izseljensko taborišče), Feilnbach am Wendelstein, Oberbayern. Če je bilo na kartici dovolj prostora, so se nanjo podpisali ostali, tako so se na prvi n. pr. podpisali Škovičarjevi in Štrbencova Francka (Francka Gortnar).

Tudi svoji dvoletni vnukinji Vanji, ki je ostala doma na Jesenovcu, se je večkrat oglasil, n. pr. takole: "V tole gostilno večkrat zavijemo na pivo." Saj zveni tako, kot bi bili na dopustu ...

V začetku februarja 1943 piše: "Saj tukaj ni nobeno kazensko taborišče in tukaj tudi ni nikakršne policije in žandarmerije ali česa podobnega. Obravnava nas kot delovne ljudi in za razvedrilo imamo tudi dostojne sobe, nekatere celo z ogrevanjem."

Opiše tudi penzion oz. kar hotel, v katerega so jih nastanili: "V tem hotelu je ca. 50 sob in v pritličju 2 velika salona s stranskimi prostori. Ni tako slabo, kot smo pričakovali." S prehrano je bilo pa bolj trdo in vsake tovrstne pošiljke domačih dobrot so se zelo razveselili in so si jo solidarno razdelili.

Takole je pisal Janko Bogataj: "Neverjetna in nerazumna nesreča Te je doletela na stare dni. Zelo mi je žal, da sem bil oni dan odsoten. Kako živiš, kako prenašaš življenje v lagerju? Upam, da si zdrav. Kako se počuti družina Gortnar? Prav prisrčno jih pozdravi! Ostani zdrav, poln dobre volje in upanja."

Prav tako tudi Jakob Šuštar, nekdanji sosed na Trnju, Ferdo Šmid, Ivan Weber (Strojcevec Ivan), ki istočasno pozdravljajo vse prijatelje in znance in upajo, da ne bo več dolgo trajalo.

Svoji ženi Ivani, torej moji stari mami, piše naslednje: "Ta gostilna je od našega lagerja oddaljena ca. 100 m in večkrat grem tja na vrček piva, saj vina tod ni dobiti." Jim je pa res bilo hudo ... A ni bilo dolgo tako!

Karolina Globočnik je med ostalim napisala tudi tole: "Ljubeznive pozdrave Ti vsi skupaj pošiljamo in često mislimo nate in na Tvoje tovariše od tukaj, katere prav tako lepo pozdravljamo. Vsi smo zdravi, kar upamo tudi za vas vse. Pred kratkim sem obiskala Tvojo ženo, katero sem našla pri zdravju. Tudi Boris pošilja pozdrave Tebi in vsem ostalim."

Trgovec Pibernik iz Medvod omenja, da je prejel "ponudbo za sode iz mehkega lesa, o kateri se bomo še odločili. Upam, da Vam bo usoda naklonjena in da boste sami nadaljevali z oskrbo Sodarske zadruge, kar Vam iz srca želim."

Oglasili sta se tudi sestrični iz Kamnika Ana Novak in Milka Božič; med drugim pišeta, da se "mnogi mobiliziranci vračajo iz gozda domov, da bi svojcem omogočili povratek. Ti s svojo dobro voljo prideš menda povsod dobro skozi." Če so se svojci potem tudi zares vrnili, žal tudi kasneje ne omenjata.

Tudi od "Pusta" so se, pravi, z "malo boljšo malico z dobrimi stvarmi, ki smo jih prejeli od Vas za priboljšek" dostojno poslovili. Piše med drugim, da se "današnja družina na pustni večer zahvaljuje za

dober kozarček vina, pa tudi šunka, potice, pivo in sadjevec niso izostali". Šterbencova Francka, Lina Bertoncelj, Mara Bertoncelj, družini Markelj in Gortnar, Anica Fajgelj, Anton Lotrič.

Še posebej pa je zanimiva korespondenca med očetom in sinom, torej med starim atom Karlom in njegovim sinom, torej mojim stricem Radovanom, ki je tisti čas že partizanal. Svoja pisma sta morala "zakonspirirati", da nemška oblast ne bi posumila, komu so pisma namenjena in od kod jih pošilja ter, seveda, kaj piše.

V nekem pismu je Radovan napisal: "Včasih, ko se pogovarjamo o vas tam gori, si delamo načrte, kako bo v svobodi. Večkrat omenijo, kako bodo prišli v gostilno, da bomo zapeli pesmi in ti pa da boš nosil sladko vince na mizo. Upajmo, da se bo to upanje le že enkrat izvršilo. Tukaj vsi imamo neomejeno voljo in korajžo."

V Aibling je spremljal "Matevzkove iz Potoka v bolnico na obisk k sinu Tončku - fantič ima rume-nico¹ - nič hudega. Obenem spremljam tudi drugič enega Moravčana k očetu in tudi nič hudega." Skupaj z našimi je bilo namreč tudi precej izseljencev

Karol Dolenc in Frančiška Gortnar, Šterbencova.
Foto: arhiv Jožeta Dolenca

iz Moravč, od katerih je bilo kar nekaj Urankarjev in Klopčičev, ki se starega ata še danes dobro spominjajo in so ga vsi še mnogo let po vojni ohranili v čisljih. Pred dobrimi tridesetimi leti sem naletel na nekega Klopčiča iz tistega konca, ki mi je, potem ko je izvedel, od kod in čigav sem, o tistih časih marsikaj povedal in oči so se mu po toliko letih od vojne sem kar orosile ...

Aprila 1943 so jih preselili v Ecksberg. Piše, da je "tukajšnja pokrajina še lepša kot v Feilnbachu, pa tudi sicer je vodstvo lagerja napravilo na nas zelo dober vtis in posebno vodja lagerja je zelo simpatičen človek". Od tam se je nekega dne odpravil z Markljem in Gortnarjem v kakih 5 kilometrov oddaljeni Mühldorf. Pravi, da so napravili "prav lep popoldanski sprehod". Podpisala sta se še Peter Gortnar, Štrbencev, in Luka Markelj. Bili so pri brivcu, nato pa so še malce pohajkovali po mestu.

Kadar se jim je ponudila prilika (ko so jim domači poslali pakete z dobrotami), so se poveselili in se s kartico brž zahvalili svojim domačim. Podpisali so se Jožef Bajželj, ki jih je obiskal, Šterbenceva Francka, Frančiška Gortnar, Jelka in Peter, Anica Markelj, Minka in Luka, Škovincova mama in še drugi ...

Dopisovanje so jim večkrat dovolili le v nemščini, sicer jim pisem niso izročili. Med drugim tudi piše, da je "Priatelj Peter Gortnar zdaj zaposlen v kolo-dvorski restavraciji v Mühldorfu in najbolje je, da se vsak, ki pride k nam, javi najprej pri njem, da mu da potrebna navodila glede obiska v lagerju. Vsako sredo je lokal zaprt in ga torej ni tam."

Maja 1943 so na pokopališču v Mühldorfu pokopali neko izseljenko in je "pri odprtem grobu prevajal v slovenščino govor našega vodje". V sredo, ki je sledila, so imeli "zopet pogreb enega naših izseljencev v 79. letu starosti".

Poleti 1943 pa je našim izseljencem pretela zaplemba pošte (pisem, paketov), zaradi česar so bili vsi zaskrbljeni, vendar, kot se je nato izkazalo, iz tega ni bilo nič. Očitno je imelo vodstvo lagerja že drugih težav, ki so se Nemcem le še povečevale, zadosti. Vojna se je namreč bližala mejam rajha, naj-

prej z letalskimi napadi, o čemer stari ata poroča med drugim tudi, da mu: "v več krajih pripovedujejo od nocojšnjega nemirnega večera. Tudi nad nami tu v Feilnbachu je brnelo od 1h do 3h jutraj. V Monakovem je glavni kolodvor precej trpel in gasilci iz tega mesta so morali tudi tja. V okolju tega mesta se pa ni nič hudega zgodilo. Čas postaja vedno bolj živahen." Za München dosledno uporablja staro slovensko ime Monakovo, morda tudi zaradi morebitne cenzure, kajti le kdo od Nemcev bi mogel slutiti, da imamo Slovenci za njihov München tudi svoje ime (kot n. pr. tudi za Dunaj itd.). Monakovo je bilo kot močno vojaško, gospodarsko in prometno središče tarča vedno hujših letalskih napadov. Spomnimo se še, da je bilo med letalci tudi kar precej slovenskih rojakov in h komu so se letalci zatekli po pomoč, če jih je nad Slovenijo sklatila nemška protiletalska obramba.

Položaj se je zaostroval, čemur so se po možnosti izogibali med drugim tudi takole: "Kadar mi zopet pišete, napišite zadaj kot odpošiljateljev naslov Hvalčkove, ki se Weber pišejo", vso pošto iz domovine pa naj naslavlja na Hedwige Ficker (Op.: Menda

gostilničarka v Feilnbachu.). So pač časi taki, da se nam vedno bolj omejuje prostost."

Mnogo je še dopisnic in razglednic, s katerimi se je oglašal domov ter se v svojem in tudi v imenu drugih izseljenskih sotrpinov zahvaljeval za prejete novice, pozdrave in pakete. Istočasno je tudi pisal, kaj vse je imel priložnost videti. Februarja 1944 npr. piše, da je bil v Monakovem, kjer je "le mimogrede videl porušene stavbe in mnogo hiš z lesenimi šipami".

Da se ljudje tukaj niso brigali zgolj za svoje lastno preživetje in so znali prisluhniti tudi počutju domačih živali, kar med drugim lahko preberemo na dopisnici, ki jo je staremu atu konec januarja 1945 pisal Franc Veber, Hvalčkov Franc, ko pravi, da je "tudi Hektor (Op.: naš pes, ki ga je kasneje ubila elektrika, ko je zagrabil električno žico.) vidno zapuščen v teh časih. Radi mene Vam ni potreba imeti kakih posebnih skrbi, ker jo še vedno rinemo za silo naprej brez kakih posebnih težkoč."

Tako so našim izseljencem minevali dnevi, tedni, meseci in leta. Slutili so, da bo enkrat le konec izgnanstva in se bodo končno lahko vrnili domov.

Stojijo z leve: Obisk (ni bil v lagerju), Vinko Markelj, Tone Trdina, Franc Trdina, Peter Gortnar, Karol Dolenc, Luka Markelj, Franc Kavčič, Joža Mohorič (obisk, ni bil v lagerju). Sedijo z leve: Vinko Trdina, Stane Potočnik, Marjan Kavčič, Peter Gortnar. Foto: arhiv Jožeta Dolenca

Slutnje so se jim krepile, kot lahko preberemo na eni od poslednjih dopisnic, kjer piše še o "velikih jatah golobov" (op.: letala), ki so "spuščale svoje odpadke" (op.: bombardiranje) in naposled je napočil tisti trenutek, ko so se odpravili domov, kamor so prispeli po več kot tednu dni napornega potovanja. Vlak, tovornjaki, brodovi preko večjih rek, predvsem pa pot pod noge. In doma? Počasi so si celili zadobljene duhovne rane, tako tiste stare iz časa izseljenstva kot tudi tiste sveže, ko so izvedeli, da si z nekaterimi svojci in prijatelji nikoli več ne bodo se-

gli v roko, se radostno objeli in si izmenjali novice. Toda življenje je moralo iti dalje in prestano gorje so morali zagrebsti, pozabiti ga pa ni bilo in ga še vedno ni mogoče.

Kraji, kamor so selili naše ljudi in od koder se je svojim domačim oglašal stari ata Karol:

Aibling, Ecksberg, Feinbach, Kolbermoor, Medvode, Mittendorf, Mühlendorf in Rosenheim.

Jože Dolenc

Zahvala

Jože Dolenc, hvala za pomoč pri urejanju gradiva.

Literatura:

Šetinc, Franc: Izgnanci: zbornik slovenskih izgnancev 1941–1945. Društvo izgnancev Slovenije, Ljubljana, 1993.

Žnidaršič, Ivica: Nekaj o vojni škodi in pravicah: zgodovinska, pravna in humanitarna dejstva. Rdeči križ Slovenije, Ljubljana, 1996.

Berčič, Janko, Jugovic Ludvik: Seznam žrtev fašističnega nasilja v Loški občini. Loški razgledi, 16, 1969, str. 68–101.

Arhivski viri:

Mapa Žrtve okupatorjevega nasilja, hrani Muzej Železniki.

Drugi viri:

Markelj, Luka: Zapiski iz lagorja, 1943 (hrani Vinko Markelj).

Debeljak, Francka (rojena Markelj): Dnevnik 4. 12. 1943–10. 6. 1945 (hrani Zdravko Debeljak).

Dolenc, Karol: pisma, dopisnice, razglednice 1943–1945 (hrani Jože Dolenc).

Gortnar, Peter: Spomini na lager; jan 1943–maj 1945. Zapisano v Kranju, januar 2006, tipkopis (hrani Peter Gortnar).

Pogovor z Jernejem Gortnarjem (transkript pogovora pri avtorici).

Tipkopis pesmi Minke Markelj (hrani Minka Markelj).

Internetna stran Društva izgnancev Slovenije, http://www.pondos.si/dis/prva_stran.htm, marec 2007.

Opombe:

¹ Verjetno gre za zlatenico.

Spomini iz taborišča Feilnbach

Komaj dve leti sem imela,
ko tujina me je vzela,
skoz grozo in preplah
prispeli smo v taborišče Feilnbach.

Že spomini so zbledeli
mi na tiste težke dni,
ko so velikokrat samo me pustili,
ko drugi delat so odšli.

Ko sem zjutraj se zbudila
in sem čisto sama bla,
sem na vso moč jokala
in svoje drage klicala.

Pa vrata ostala so zaprta,
zaprt na oknu železen križ,
jaz pa begala po sobi
kot v past ujeta miš.

Sredi sobe je miza stala,
tam me skorja kruha je čakala
in v rdečem lončku grenek čaj,
to moj bil je jutranji grizljaj.

Kje bila je moja mati mila,
da bi dete me previla,
srajčka mokra do vratu,
nihče me očedil ni blatu.

Jokala in cepetala sem od pekoče kože,
a najhuje čez vse
pa strah je bil,
da nihče ne pride pome.

Ko sem ječaje onemogla,
sem zaspala kar na tleh, brez moči,
kot pohojen vrabček
sred poti.

Bila sem čisto drobčkena
in bledih ličk, kot angelček brez perutničk,
vsi so mislili tako,
da kmal me vzelo bo nebo.

Se pa spominjam tud, kako
so me ujčkali lepo,
vsi so me tak rad imel,
Štefan iz Moravč mi je pesem pel.

Izgnanci iz Moravč, Železnikov
zapeli so kot glas zvonov,
kot mile strune iz srca,
to pesem domotožja je bila.

Kot prišumela k nam bi Sava,
dol izpod našega Triglava
in prinesla nam pozdrav
iz naših logov in dobnav.

Z bolečino se spominjam tistih dni,
pozabiti jih moč ni,
za storjene nam krivice
še vedno iščemo pravice.

Da v naših spominih bi ostali
izgnanci taborišča Feilnbach,
morda boste me spoznali,
mala uboga Minkica ste me klicali.

*Minka Markelj, rojena Šturm,
Matevžkova iz Potoka*

Iz arhiva

Muzejskega društva Železniki

Kraljeva hiša, Na plavžu 2. Porušena avgusta 1988.